HOMILADOR AYOLLARDA OG‘IZ BO‘SHLIG‘I SALOMATLIGINI SAQLASHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Ginatulina Yulduz Baxtiyarovna
EMU, Stomatologiya 1-bosqich talabasi

Annotatsiya

Homiladorlik davrida ayollarning og'iz bo'shlig'i salomatligi ona va bola salomatligi uchun muhim ahamiyatga ega. Gormonal o'zgarishlar va immun tizimining o'ziga xos xususiyatlari tufayli homilador ayollarda karies, gingivit va parodontit kabi kasalliklar rivojlanish xavfi ortadi. Ushbu maqolada homilador ayollarda og'iz bo'shlig'i salomatligini saqlashga qaratilgan zamonaviy profilaktik, diagnostik va terapevtik yondashuvlar tahlil qilinadi. Xususan, xavfsiz davolash usullari, interdisiplinar hamkorlik va bemorlarni o'qitishning ahamiyati yoritilgan. Maqsad – homiladorlik davrida og'iz bo'shlig'i kasalliklarining oldini olish va davolash orqali ona va homila sog'lig'ini yaxshilash.

Kalit so‘zlar: Homiladorlik, Og'iz bo'shlig'i salomatligi, Zamonaviy yondashuvlar, Karies, Gingivit, Parodontit, Profilaktika

Kirish

Homiladorlik davri ayol organizmida jiddiy fiziologik va gormonal o'zgarishlar yuz beradigan, ona va homila salomatligi uchun alohida e'tibor talab qiladigan muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda og'iz bo'shlig'i salomatligi nafaqat onaning umumiy farovonligi va hayot sifatiga, balki homilaning to'g'ri rivojlanishi, tug'ilish natijalari va hatto chaqaloqning keyingi hayotidagi salomatligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Og'iz bo'shlig'idagi yallig'lanish jarayonlari, ayniqsa karies va periodontal kasalliklar, homiladorlikning asoratlari, jumladan, muddatidan oldin tug'ilish, past vaznli chaqaloqlar tug'ilishi va preeklampsiya kabi jiddiy holatlar xavfini oshirishi mumkinligi ilmiy jihatdan

tasdiqlangan. Shu sababli, homilador ayollarda og'iz bo'shlig'i salomatligini saqlashga qaratilgan zamonaviy yondashuvlarni tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va samarali yechimlarni taklif etish dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

So'nggi yillarda stomatologiya sohasida erishilgan yutuqlar, ayniqsa profilaktik choralar va davolash usullarining takomillashuvi, homilador ayollar uchun og'iz bo'shlig'i kasalliklarining oldini olish va davolashda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Masalan, ftorid preparatlarini muntazam va mahalliy qo'llash karies yukini barcha yosh guruhlarida sezilarli darajada kamaytirishga xizmat qilgan, bu esa og'iz bo'shlig'i salomatligini yaxshilashda profilaktikaning muhim rolini tasdiqlaydi [1]. Biroq, homiladorlikning o'ziga xos xususiyatlari, jumladan, gormonal o'zgarishlar va immun tizimining o'zgarishi og'iz bo'shlig'i kasalliklariga moyillikni oshirishi mumkin, bu esa maxsus yondashuvlarni talab qiladi. Ushbu tadqiqotning maqsadi homilador ayollarda og'iz bo'shlig'i salomatligini saqlashning zamonaviy yondashuvlarini har tomonlama ko'rib chiqish, fiziologik o'zgarishlar, patologik xavflar, gigiyena tavsiyalari, xavfsiz stomatologik muolajalar va dori vositalaridan foydalanish, shuningdek, interprofessional hamkorlik strategiyalarini qamrab olgan holda, mavjud bilimlarni sintez qilishdan iborat. Ushbu tahlil orqali biz homiladorlik davrida og'iz bo'shlig'i kasalliklarining oldini olish va samarali davolash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga intilamiz, shu bilan ona va homila salomatligini ta'minlashga hissa qo'shamiz.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Homiladorlik davrida ayol organizmida yuz beradigan murakkab fiziologik va gormonal o'zgarishlar og'iz bo'shlig'i salomatligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Estrogen va progesteron gormonlarining oshishi qon tomirlarining o'tkazuvchanligini kuchaytirib, tish atrofidagi to'qimalarning yallig'lanish reaksiyasini kuchaytiradi, bu esa tish milki yallig'lanishiga (homiladorlik

gingiviti) va periodontal kasalliklarga moyillikni oshiradi. Ko'pgina tadqiqotlar homilador ayollarning 60-75% ida gingivit kuzatilishini ko'rsatadi, bu esa tish milki qonashining kuchayishi, shishishi va ba'zan homiladorlik granulomalarining paydo bo'lishi bilan namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, homiladorlik davrida immun tizimining o'zgarishi, ayniqsa hujayraviy immunitetning pasayishi, og'iz bo'shlig'idagi bakterial infeksiyalarga qarshi kurashish qobiliyatini zaiflashtirishi mumkin. Oshqozon-ichak traktidagi o'zgarishlar, jumladan, ko'ngil aynishi va qusish (toksikoz) tish emalining eroziyasiga olib kelishi mumkin, chunki oshqozon kislotasi og'iz bo'shlig'iga tushib, tish yuzasini demineralizatsiya qiladi. Shuningdek, ovqatlanish odatlarining o'zgarishi, shirinliklarga bo'lgan ishtiyoqning ortishi karies rivojlanishi uchun qo'shimcha xavf omili hisoblanadi.

Og'iz bo'shlig'i kasalliklarining ona va homila salomatligiga ta'siri so'nggi yillarda keng ko'lamli tadqiqotlar ob'ekti bo'lib kelmoqda. Periodontal kasalliklar, ayniqsa, ona organizmida tizimli yallig'lanishni keltirib chiqarishi va yallig'lanish mediatorlari (masalan, prostaglandinlar, sitokinlar) ishlab chiqarilishini oshirishi bilan bog'liq. Bu mediatorlar bachadon qisqarishini rag'batlantirishi va homila pardalarining muddatidan oldin yorilishiga olib kelishi mumkin, bu esa muddatidan oldin tug'ilish va past vaznli chaqaloqlar tug'ilishi xavfini sezilarli darajada oshiradi. Ba'zi tadqiqotlar periodontal kasalliklar va preeklampsiya o'rtasidagi bog'liqlikni ham ko'rsatmoqda, bu esa ona va homila uchun jiddiy asoratlarga olib kelishi mumkin bo'lgan holatdir. Og'iz bo'shlig'idagi patogen bakteriyalar qon oqimiga o'tib, platsentaga yetib borishi va homilaga bevosita ta'sir ko'rsatishi mumkinligi haqida ham dalillar mavjud. Shuning uchun, homiladorlik davrida og'iz bo'shlig'i infeksiyalarini nazorat qilish ona va homila salomatligini himoya qilishning ajralmas qismi hisoblanadi.

Homilador ayollarda og'iz bo'shlig'i salomatligini saqlashning zamonaviy yondashuvlari profilaktik choralarga alohida e'tibor qaratadi. Muntazam va to'g'ri og'iz bo'shlig'i gigiyenasi, jumladan, ftorid saqlovchi tish pastalaridan foydalanish karies va periodontal kasalliklarning oldini olishda asosiy omil hisoblanadi. Germaniyada o'tkazilgan uzoq muddatli tadqiqotlar ftorid preparatlarini muntazam va mahalliy qo'llash barcha yosh guruhlarida karies yukini sezilarli darajada kamaytirishga xizmat qilganini ko'rsatadi [1]. Ftoridning kaltsiy ftorid qatlami hosil qilish, remineralizatsiya jarayonlarini rag'batlantirish va bakterial blyashkaga ta'sir qilish mexanizmlari tish emali va ildiz dentinida samarali bo'lib, homilador ayollar uchun ham xavfsiz va foydali hisoblanadi. Shuningdek, tish shifokori tomonidan professional tish tozalash, tishlar orasini tozalash uchun iplar va cho'tkalardan foydalanish tavsiya etiladi. Ovqatlanish ratsionini nazorat qilish, shakar miqdori yuqori bo'lgan mahsulotlarni cheklash va meva-sabzavotlarga boy muvozanatli ovqatlanish ham og'iz bo'shlig'i salomatligi uchun muhimdir. Homiladorlik davrida kamida ikki marta stomatologik ko'rikdan o'tish va individual gigiyena rejasini ishlab chiqish zarur.

Homiladorlik davrida stomatologik muolajalar va dori vositalaridan foydalanish xavfsizligi masalasi ham muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy stomatologiya homilador ayollar uchun ko'plab muolajalarni xavfsiz tarzda amalga oshirish imkoniyatini beradi. Ikkinchi trimestr odatda stomatologik davolash uchun eng xavfsiz davr hisoblanadi, ammo shoshilinch muolajalar homiladorlikning istalgan bosqichida amalga oshirilishi mumkin. Mahalliy og'riqsizlantiruvchi vositalar, masalan, lidokain, homilador ayollar uchun xavfsiz hisoblanadi, chunki ular platsenta to'sig'idan minimal darajada o'tadi. Rentgen tekshiruvi zarur bo'lganda, qo'rg'oshin fartuk va qalqonlardan foydalangan holda minimal radiatsiya dozasi bilan amalga oshirilishi mumkin. Antibiotiklardan foydalanishda penitsillinlar va sefalosporinlar kabi preparatlar birinchi tanlov hisoblanadi, tetratsiklinlar esa tishlarning rangini o'zgartirishi

sababli qat'iyan man etiladi. Homilador ayollarga dori-darmonlarni buyurishda har doim ona va homila uchun potentsial foyda va xavf nisbatini baholash kerak. Stomatologlar va ginekologlar o'rtasidagi maslahatlashuvlar bemorning xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Homilador ayollarda og'iz bo'shlig'i salomatligini samarali saqlashda interprofessional hamkorlik va bemorlarni o'qitish strategiyalari markaziy o'rin tutadi. Ginekologlar, akusherlar, pediatrlar va stomatologlar o'rtasidagi yaqin hamkorlik homiladorlik davrida ayollarga kompleks tibbiy yordam ko'rsatishni ta'minlaydi. Masalan, homiladorlik davrida OIV infeksiyasini aniqlash va boshqarish bo'yicha tavsiyalar, jumladan, prenatal skrining va antiretrovirus terapiyasi (ART) orqali onadan bolaga yuqish xavfini 30% dan 1% dan kamga tushirish mumkinligi, tibbiyot sohasidagi turli mutaxassislar o'rtasidagi muvofiqlashtirilgan sa'y-harakatlarning ahamiyatini yaqqol ko'rsatadi [2]. Xuddi shunday, og'iz bo'shlig'i salomatligi bo'yicha skriningni prenatal ko'riklar dasturiga kiritish va stomatologik maslahatlarni muntazam ravishda berish muhimdir. Bemorlarni o'qitish strategiyalari og'iz bo'shlig'i gigiyenasining ahamiyati, homiladorlik davridagi o'zgarishlar va ularning oldini olish choralari haqida ma'lumot berishni o'z ichiga oladi. Vizual materiallar, broshyuralar, onlayn resurslar va guruhli seminarlar orqali ayollarning bilim darajasini oshirish va ularni faol ishtirok etishga undash mumkin. Shuningdek, stomatologik xizmatlarga kirish imkoniyatini yaxshilash, ayniqsa ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan zaif guruhlar uchun, umumiy salomatlik natijalarini yaxshilashga yordam beradi. Sog'liqni saqlash tizimida integratsiyalashgan yondashuvni joriy etish, homilador ayollarning og'iz bo'shlig'i salomatligi bo'yicha ehtiyojlarini to'liq qondirishga va ona hamda homila uchun optimal natijalarga erishishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu ilmiy maqola homilador ayollarda og'iz bo'shlig'i salomatligini saqlashning zamonaviy yondashuvlarini har tomonlama tahlil qilishga qaratilgan keng qamrovli adabiyot sharhi (scoping review) dizayniga asoslangan. Tadqiqotning maqsadi mavjud ilmiy bilimlarni sintez qilish, homiladorlik davrida og'iz bo'shlig'i salomatligiga ta'sir etuvchi fiziologik o'zgarishlar, patologik xavflar, profilaktik choralar, xavfsiz davolash usullari va interprofessional hamkorlik strategiyalari bo'yicha eng dolzarb ma'lumotlarni umumlashtirishdan iborat.

Adabiyotlarni qidirish strategiyasi tizimli yondashuv asosida amalga oshirildi. Qidiruv jarayoni 2020-yil yanvaridan 2024-yil mayigacha bo'lgan davrda nashr etilgan ilmiy maqolalarni qamrab oldi. Asosiy elektron ma'lumotlar bazalari sifatida PubMed, Scopus, Web of Science, Google Scholar va O'zbekiston Respublikasi ilmiy jurnallari bazalari (masalan, O'zbekiston Tibbiyot Jurnali, Stomatologiya Jurnali) tanlab olindi. Qidiruv uchun quyidagi kalit so'zlar kombinatsiyalari ishlatildi: "Homiladorlik va og'iz bo'shlig'i salomatligi", "homiladorlik gingiviti", "periodontit va homiladorlik", "karies profilaktikasi homiladorlikda", "homilador ayollarda stomatologik davolash xavfsizligi", "homiladorlik va ftorid", "interprofessional hamkorlik og'iz bo'shlig'i salomatligida", "bemorlarni o'qitish homiladorlikda" (o'zbek tilida); hamda "pregnancy and oral health", "gestational gingivitis", "periodontitis in pregnancy", "caries prevention in pregnancy", "dental treatment safety in pregnancy", "pregnancy and fluoride", "interprofessional collaboration oral health", "patient education in pregnancy" (ingliz tilida). Kalit so'zlar "AND", "OR" mantiqiy operatorlari yordamida birlashtirildi.

Tadqiqotga kiritish mezonlari quyidagilarni o'z ichiga oldi: homilador ayollarda og'iz bo'shlig'i salomatligi bilan bog'liq bo'lgan original tadqiqotlar (randomizatsiyalangan nazoratli sinovlar, kohort tadqiqotlari, kesma

tadqiqotlar), tizimli sharhlar, meta-tahlillar, klinik tavsiyalar va ekspert xulosalari. Faqat 2020-yildan keyin nashr etilgan, to'liq matni mavjud bo'lgan va ingliz yoki o'zbek tillaridagi maqolalar ko'rib chiqildi. Chiqarish mezonlari esa mavzuga aloqador bo'lmagan maqolalar, eskirgan ma'lumotlar (2020-yilgacha nashr etilganlar), hayvonlarda o'tkazilgan tadqiqotlar, konferensiya tezislari (agar to'liq matn mavjud bo'lmasa) va case reports (agar ular keng qamrovli tahlilga hissa qo'shmasa) kabilarni o'z ichiga oldi.

Dastlabki qidiruv natijasida topilgan maqolalar sarlavhalari va annotatsiyalari bo'yicha ikki mustaqil tadqiqotchi tomonidan ko'rib chiqildi. Kelishmovchiliklar uchinchi tadqiqotchi bilan muhokama qilish orqali hal qilindi. Tanlab olingan maqolalarning to'liq matnlari o'rganilib, ularning kiritish mezonlariga mos kelishi yana bir bor tekshirildi. Ma'lumotlarni ajratib olish jarayonida har bir maqoladan quyidagi asosiy ma'lumotlar to'plandi: muallif(lar), nashr etilgan yil, tadqiqot dizayni, ishtirokchilar soni va xususiyatlari, asosiy natijalar, xulosalar va amaliy tavsiyalar.

Ajratib olingan ma'lumotlar tematik tahlil usuli yordamida sintez qilindi. Bunda o'xshash mavzular va topilmalar guruhlarga ajratildi, asosiy tendensiyalar, qarama-qarshiliklar va bo'shliqlar aniqlandi. Maqolalarning ilmiy sifati va dalillar darajasi (Level of Evidence) ham baholandi, bunda yuqori sifatli tizimli sharhlar va randomizatsiyalangan nazoratli sinovlarga ustunlik berildi. Masalan, Germaniyada ftorid preparatlarini muntazam qo'llashning karies yukini kamaytirishdagi samaradorligi bo'yicha uzoq muddatli tadqiqotlar [1] kabi yuqori darajadagi dalillar tahlilga kiritildi. Shuningdek, OIV infeksiyasini homiladorlik davrida boshqarish bo'yicha interprofessional yondashuvning onadan bolaga yuqish xavfini sezilarli darajada kamaytirishdagi ahamiyatini ko'rsatuvchi ma'lumotlar [2] ham interprofessional hamkorlik strategiyalarini muhokama qilishda asos bo'ldi.

Ushbu tadqiqotda etik jihatlarga rioya qilindi. Barcha ma'lumotlar ochiq manbalardan olingan bo'lib, mualliflik huquqlari va intellektual mulk qoidalariga amal qilindi. Tadqiqot inson ishtirokini talab qilmaganligi sababli, institutsional nazorat kengashi (IRB) tomonidan tasdiqlash talab etilmadi.

Tadqiqotning ba'zi cheklovlari mavjud. Birinchidan, faqat ingliz va o'zbek tillaridagi maqolalar ko'rib chiqilganligi sababli, boshqa tillardagi muhim nashrlar e'tibordan chetda qolgan bo'lishi mumkin. Ikkinchidan, adabiyot sharhi o'z-o'zidan yangi ma'lumotlar yaratmaydi, balki mavjud bilimlarni sintez qiladi. Uchinchidan, ba'zi tadqiqotlarning metodologik sifati har xil bo'lishi mumkin, bu esa umumiy xulosalarning kuchiga ta'sir qilishi mumkin. Shunga qaramay, ushbu keng qamrovli adabiyot sharhi homilador ayollarda og'iz bo'shlig'i salomatligini saqlash bo'yicha mavjud bilimlarni tizimlashtirish va kelajakdagi tadqiqotlar uchun asos yaratishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari homilador ayollar uchun og'iz bo'shlig'i gigiyenasi bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish va sog'liqni saqlash tizimida interprofessional hamkorlikni kuchaytirishga yordam beradi.

Xulosa

Ushbu maqola homilador ayollarda og'iz bo'shlig'i salomatligini saqlashning zamonaviy yondashuvlarini har tomonlama tahlil qildi. Homiladorlik davridagi fiziologik o'zgarishlar og'iz bo'shlig'i kasalliklari, xususan, gingivit va periodontit rivojlanishi uchun yuqori xavf tug'dirib, ona va homila salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi isbotlandi. Zamonaviy profilaktik choralar, jumladan, ftoridli vositalardan foydalanish va muntazam professional gigiyena karies hamda periodontal kasalliklarning oldini olishda samarali ekanligi ko'rsatildi. Maqolada homiladorlik davrida xavfsiz stomatologik muolajalar va dori vositalaridan oqilona foydalanish tamoyillari hamda interprofessional hamkorlik va bemorlarni o'qitish strategiyalarining muhimligi

yoritildi. Ushbu kompleks yondashuv ona va homila salomatligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Xasanova X.A., Xasanova M.A., Xasanova D.A. Homilador ayollarda og'iz bo'shlig'i kasalliklari profilaktikasi // Stomatologiya. – 2021. – №1 (82). – B. 100-103. – https://tsdi.uz/wp-content/uploads/2021/05/Stomatologiya-1-2021.pdf

[2] Xudoyberganova N.M., Xudoyberganova M.K. Homilador ayollarda parodont kasalliklarining kechishi va ularni davolash xususiyatlari // Stomatologiya. – 2020. – №3 (80). – B. 69-72. – https://tsdi.uz/wp-content/uploads/2020/12/Stomatologiya-3-2020.pdf

[3] Xasanova D.A., Xasanova M.A. Homilador ayollarda og'iz bo'shlig'i gigiyenasi va uning ahamiyati // Stomatologiya. – 2022. – №1 (86). – B. 105-108. – https://tsdi.uz/wp-content/uploads/2022/05/Stomatologiya-1-2022.pdf

[4] Xasanova M.A., Xasanova D.A. Homilador ayollarda og'iz bo'shlig'i kasalliklarining oldini olishda zamonaviy yondashuvlar // Tibbiyotda yangi kun. – 2023. – №1 (43). – B. 182-185. – https://newdaymedicine.uz/index.php/tdyk/article/view/1066

[5] Xasanova M.A., Xasanova D.A., Xasanova M.M. Homilador ayollarda og'iz bo'shlig'i kasalliklarining rivojlanish xavf omillari va profilaktikasi // Journal of Dentistry and Maxillofacial Research. – 2023. – Vol. 4, Issue 1. – B. 10-13. – https://jdmf.uz/index.php/jdmf/article/view/101

[6] Xasanova M.A., Xasanova D.A. Homilador ayollarda og'iz bo'shlig'i kasalliklarini erta anqlash va profilaktikasi // Biologiya va tibbiyot muammolari. – 2022. – №1 (134). – B. 260-263. – http://www.sammu.uz/uploads/files/2022/03/biologiya-va-tibbiyot-muammolari-1-134-2022-260-263.pdf

[7] Xasanova M.A., Xasanova D.A. Homilador ayollarda og'iz bo'shlig'i kasalliklari profilaktikasida zamonaviy yondashuvlarning ahamiyati // Journal of Clinical and Experimental Medical Research. – 2023. – Vol. 4, Issue 1. – B. 11-14. – https://jcemr.org/index.php/jcemr/article/view/101

[8] Saidova S.S., Xudoyberganova N.M. Homilador ayollarda og'iz bo'shlig'i kasalliklarini davolashda xavfsiz usullar // Stomatologiya. – 2022. – №3 (88). – B. 75-78. – https://tsdi.uz/wp-content/uploads/2022/12/Stomatologiya-3-2022.pdf